4

Integriranje dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji

Štefan Bojnec

Univerza na Primorskem
Fakulteta za management
Cankarjeva 5, Koper
stefan.bojnec@fm-kp.si

Uvod

Integriranje dohodkov v kmečki ekonomiji je bila zgodovinska stalnica (Panjek, Larsson in Mocarelli 2017). V prispevku se osredotočamo na integriranje dohodkov kmečkih in podeželskih gospodarstev v sodobni kmečki ekonomiji. V zadnjih dveh desetletjih so se v evropskem in v slovenskem kmetijstvu zgodile pomembne strukturne spremembe. Med njimi je upad števila kmetij. Povečala sta se število večjih kmetij in njihova povprečna velikost (Bojnec in Latruffe 2013). Ne samo odkup zemljišča, temveč zlasti zakup zemljišč je postal pomemben dejavnik za povečanje števila večjih kmetijskih gospodarstev in povečanje njihove povprečne velikosti. V Sloveniji to kaže na tržno sprostitev tradicionalno močne povezave med družinskim lastništvom kmetijske zemlje ter njeno lastno obdelavo ter obratovanjem na družinskem zemljišču. Zaradi tega so se povečale transakcije na trgu zemlje in zakupa zemljišč. Porast zakupa zemlje je osredotočen na obdelavo zemlje več kmetij, ki so prenehale kmetovati. Za sodoben razvoj je značilno večje število lastnikov zemljišč, kot je upravljavcev in obdelovalcev zemljišč oz. tistih kmetij, ki dejansko obdelujejo zemljo. Ta razvojni vzorec je podoben nekaterim državam v zahodni Evropi, kot sta Belgija in Francija, kjer je delež rabe zemljišč na najetih zemljiščih precejšen.

Velik delež kmetijskih gospodarstev na slovenskih podeželskih območjih je tradicionalno združeval zaposlitvene in dohodkovne dejavnosti na kmetiji in zunaj nje (Knific in Bojnec 2015). Ti vzorci zaposlovanja in

raznovernosti v dohodkih kmetijskih gospodarstev v gospodarskem razvoju so v skladu s podobnimi gibanji v nekaterih razvitih državah, kot so Francija (Campagne, Carreere in Valceschini 1990), sosednja Italija (Bull in Corner 1993), Japonska (Francks 1995), Irska (Kinsella idr. 2000), kakor tudi v državah v razvoju (Ellis 1998; 2000) in na Kitajskem (van der Ploeg in Jingzhong 2010). Zato je zaposlovanje na kmetiji in zunaj nje s povezanimi dohodkovnimi viri na kmetiji in zunaj nje postalo ena bistvenih značilnosti pri razvoju več delovnih mest v kmetijskih gospodarstvih in na podeželju v njihovih strategijah razvoja v konkurenčnem lokalnem in globalnem gospodarskem okolju.

Teoretična, konceptualna in empirična literatura ter prakse so se razvile na različnih konceptih in značilnostih pluriaktivnosti, kmetovanja s krajšim delovnim časom (angl. *part-time farming*), diverzifikacije kmetij ter integriranega in vključujočega razvoja podeželja v sodobni ekonomiji. V več državah, med njimi tudi v Sloveniji, je družinsko kmetijstvo oz. kmetija opredeljena z zakonom (Graeub idr. 2016). Definicije družinskih kmetij se med državami razlikujejo (Davis idr. 2010; Graeub idr. 2016). Obstaja tudi velika raznolikost družinskih kmetij na svetovni ravni. Na splošno družinska kmetija opravlja kmetijske dejavnosti predvsem za samoobdelavo: v lasti ima zemljišče, kjer proizvajajo družinski člani, zagotavlja minimalni dohodek iz kmetijskih dejavnosti in opravlja večnamenske (angl. *multi-functional*) vloge na podeželju. Sodoben razvoj družinske kmetije v razvitih državah pa vse bolj temelji tudi na obdelavi najete zemlje.

Prispevek se osredotoča na oblike in vsebine integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji. Pri tem so prikazane strukturne spremembe v kmetijstvu in na kmetijah ter v sodobni podeželski ekonomiji, ki so povezane z večfunkcionalnostjo kmečkih gospodarstev in kmetijstva s podeželsko ekonomijo, družbo in okoljem, smeri razvoja kmečkih gospodarstev in njihova pluriaktivnost, diverzifikacija kmetijske dejavnosti na različne proizvodne usmeritve in integriranje dohodkov kmečkih gospodarstev v sodobnem razvoju kmetijstva in podeželske ekonomije. Pregled predhodne literature kaže na interdisciplinarnost analiziranih vprašanj, kar izhaja tudi iz same narave in načinov integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji. Gre za vprašanja, ki so povezana z zgodovinsko-antropološko evolucijo pojava, s pravno-organizacijskimi, z agrarno-ekonomskimi in s podjetniškimi vidiki ureditve in razvoja dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, zaposlovanja in dohodkov izven kmetij ter s tem integriranja dohodkov v sodobni kmečki in podeželski ekonomiji.

1. Večfunkcionalnost kmetijstva in smeri integriranja dohodkov kmečkih in podeželskih gospodarstev

Večfunkcionalnost kmetijstva in kmečkih gospodarstev je postal interdisciplinarni in agrarno-politični slogan v svetovnem kmetijskem razvoju ter v razvoju podeželja z zelo različnim pomenom in pojmovanjem (Bojnec 2017). Poleg različnih načinov in virov integriranja dohodkov kmetij lahko v širšem smislu med cilje vključuje prehransko varnost, varno prehrano, blaginjo živali, vrednote na področju kulturne in zgodovinske dediščine, kakovost na področju okolja, podeželske pokrajine, biološko raznolikost in razvoj podeželja kot samo nekatere od rezultatov, ki se povezujejo z večfunkcionalnostjo kmetijskega sektorja in kmečkih gospodarstev v sodobni podeželski ekonomiji. Implikacije za posamezne vladne in lokalne politike, ki se povezujejo in izhajajo iz večfunkcionalnosti kmetijstva ter kmečkih gospodarstev v podeželski ekonomiji, se prav tako precej razlikujejo med posameznimi državami, kar ponazarja, vendar ne presenetljivo, stališča posameznih ekonomskih politik do kmetijske pomoči, subvencij in zaščite kmetijstva. Med več skupinami držav so nekatere države EU-28, vključno Slovenija, tiste, ki so vsaj na formalni ravni močni zagovorniki večfunkcionalnosti kmetijstva in kmečkih gospodarstev v sodobnem razvoju podeželja. To so države, ki, na splošno gledano, zagotavljajo visoke ravni državne pomoči, subvencij in zaščite za domače kmetijske sektorje. Glede na specifičnosti pojava po posameznih državah, regijah in v ožjem lokalnem razvoju obstaja literatura o specifičnih teoretičnih in empiričnih vidikih večfunkcionalnosti kmetijstva ter kmečkih gospodarstev v razvoju podeželja.

Večfunkcionalnost kmetijstva in kmečkih gospodarstev v razvoju podeželja se povezuje tudi v krožnem gospodarskem razvoju s posebnim odnosom in povezavami med ekonomijo, družbo in naravnim okoljem. Različne vloge, ki jih kmetije in kmetijstvo igrajo na podeželju, se poleg pridelave hrane povezujejo z različnimi pozitivnimi učinki oz. pozitivnimi eksternalijami, ki so pomembne za naravno okolje (prst, voda in zrak) in prispevajo druge storitve čistega naravnega okolja in urejenosti krajine, kar je pomembno za rekreacijo, razvoj turizma in podobno. Reforme skupne kmetijske politike v Evropski uniji v zadnjih dveh desetletjih so bile osredotočene na preusmeritev ukrepov in subvencij od intervencij in posegov na trgu in v mednarodni trgovini na direktna plačila za enote kmetijske zemlje ali posamezne živali, ki so postala proizvodno nevezana (steber 1) ter na politike in ukrepe trajnostnega razvoja kmetijstva in podeželja (steber 2) (Bojnec in Fertő 2017). Steber 2 – skupne kmetijske politike v Evropski uniji

– vključuje tri skupine ukrepov in povezanih subvencij: kmetijsko-okoljske ukrepe, ukrepe, usmerjene na območja z omejenimi dejavniki za kmetijsko proizvodnjo, in ukrepe za naložbe v prestrukturiranje kmetijstva in povečanja konkurenčnosti ter razvoja podeželja. Proizvodno nevezane subvencije kmetom naj bi tako bile v funkciji plačila za pozitivne eksternalije za družbo, ki so usmerjene v vzdrževanje kulturne krajine, poseljenosti podeželja in perifernih hendikepiranih območij, ohranjanje naravnih in okoljskih dejavnikov in podobno, ne pa v samo povečevanje obsega kmetijske proizvodnje.

Razvoj kmečkih gospodarstev gre v smeri diverzifikacije virov zaposlitev, povečane vloge in odvisnosti od državnih in drugih transferjev ter s tem povečanega integriranja dohodka kmečkih gospodarstev in podeželske ekonomije, kjer je kmetijstvo pomembno, vendar ne nujno glavni vir zaposlitev in dohodkov. Več ustvarjenih zaposlitev v kmečkih gospodarstvih in v podeželski ekonomiji lahko zmanjša migracije – kot strategija za ohranjanje in razvoj v konkurenčnem lokalnem in globalnem ekonomskem okolju. Pri tem so lahko uporabljeni različni koncepti in značilnosti integriranja dohodkov kmečkih gospodarstev: pluriaktivnost, kmetovanje s krajšim delovnim časom, diverzifikacija kmetij ter integrirani in vključujoči razvoj kmečkega ter podeželskega gospodarstva (Bojnec 2017).

Pluriaktivnost kmetij, z določenimi specifičnostmi med državami in znotraj med regijami, je prisotnejša v severni kot v južni Evropi. Kmetije s prisotnimi drugimi koristnimi dejavnostmi (angl. *farmers with other gainful activities*) v državah EU-28 so močno zastopane na Švedskem, v južnem delu Finske, v Veliki Britaniji, na Irskem, v južnem delu Nemčije in Avstrije ter v Sloveniji. Manj zastopane so v delih Grčije, južnem (valonskem) delu Belgije, obmejnih območjih med Francijo in Italijo ter v nekaterih drugih delih Francije in Španije (Eurostat 2017).

Razviti so bili različni koncepti diverzifikacije kmetijske dejavnosti in razvoja podeželskih nekmetijskih dejavnosti v različne smeri, tako v okviru kot zunaj okvira kmetijske zaposlenosti in diverzifikacije ter integriranja dohodkov kmečkih in podeželskih gospodarstev. Različni koncepti so bili razviti v različnih državah, za njihova posamezna območja in za različna časovna obdobja. To pomeni, da gre pri integriranju dohodkov kmečkih in podeželskih gospodarstev za kompleksen in dinamičen koncept, ki se lahko prostorsko in časovno razlikuje. Zato med državami obstajajo velika teoretična kompleksnost in praktične razlike v evoluciji (Bojnec 2017). Povezanosti med kmetijskimi in nekmetijskimi dejavnostmi na

kmečkem gospodarstvu in dejavnostmi razvoja podeželja se lahko ustvarjajo v različnih smereh. Med najpomembnejšimi smermi razvoja diverzifikacije kmetijskih dejavnosti, zaposlenosti in dohodkov je pluriaktivnost kmečkih gospodarstev kot povezanosti med kmetijskimi in nekmetskimi dejavnostmi, ki so se spremenile v smeri večje kompleksnosti povezav z različnimi oblikami zaposlenosti in diverzifikacijo virov dohodkov. Nato je tu kmetovanje s krajšim delovnim časom (angl. *part-time farming*) kot (začasna) strategija preživetja kmečkega gospodarstva – v Sloveniji v času socializma imenovana tudi *kmet-delavec* ali mešano kmečko gospodarstvo –, ki je povezana s pluriaktivnostjo kmečkega gospodarstva z dvotirno zaposlenostjo dela: redna zaposlitev izven kmetije in zaposlitev na kmetiji po redni zaposlitvi izven kmetije (Krašovec 1982). Diverzifikacija kmečkega gospodarstva skozi različne oblike diverzifikacije z zaposlenostjo na kmetiji in izven nje ter s tem diverzifikacijo dohodkov predstavlja pomemben instrument večfunkcionalnosti podeželskih območij. Številna podeželska gospodarstva, ki so bila včasih kmečka, ostajajo podeželska z nekmetsko zaposlenostjo in diverzifikacijo dohodkov izven kmetijske dejavnosti.

Nekmetijska zaposlenost kmečkim in nekmečkim podeželskim gospodarstvom prinaša redni mesečni dohodek, kot je plača in pozneje pokojnina. Nekmetijska samozaposlenost lahko predstavlja način podeželskega podjetništva, ki prispeva več delovnih mest in dohodkov v podeželskih vaseh. Povezanosti med podeželsko in širšo urbano (globalno) ekonomijo predstavljajo različni medsebojni krožni tokovi, kot so povezava zaposlenosti in tokovi dohodkov med mesti in podeželjem, ki vodijo do prilivov nakazil v podeželska območja.

Različni motivi in determinante so lahko pomembni za nekmetsko zaposlenost kmečkih in podeželskih gospodarstev, kot so višji donosi dela in/ali kapitala v nekmetskem gospodarstvu, večji riziki, povezani z zaposlitvijo dejavnikov kmetijske proizvodnje, in nepopolni trgi za kmetijsko-živilske proizvode, ki vodijo v večje nestabilnosti kmetijskih dohodkov v primerjavi z nekmetskimi dohodki. Na ponudbeni strani se je zaradi tehnološkega napredka v kmetijstvu močno povečala produktivnost dejavnikov zaposlenih v kmetijstvu, kar omogoča, da precej manj zaposlenih lahko ohranja ali celo povečuje kmetijsko proizvodnjo, pri čemer se z ukrepi kmetijske politike poskušajo ohranjati obdelana tudi območja, ki bi v večji meri lahko prešla iz kmetijske proizvodnje v zaraščanje. V Sloveniji naj bi se površine kmetijskih zemljišč v zaraščanju in neobdelanih kmetijskih zemljišč v zadnjih letih zmanjšale. V letu 2010 naj bi

bilo zaraščenih in neobdelanih 32.659 hektarjev (ha) kmetijskih zemljišč, medtem ko v letu 2016 okrog 15.060 ha kmetijskih zemljišč. Večji delež kmetijskih površin v zaraščanju so imela kmetijska gospodarstva, ki so opustila kmetijsko dejavnost ali niso izpolnjevala zahtevanih statističnih meril za njihovo spremljanje. Del kmetijskih zemljišč v zaraščanju pa so postala gozdna zemljišča (SURs 2017).

2. Integriranje dohodkov kmečkih gospodarstev z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji

Pri vprašanju integriranja dohodkov kmečkih gospodarstev z dohodki od kmetovanja, prejetimi subvencijami in dohodki od dela izven kmetijskih dejavnosti kakor tudi pri vprašanju obdavčenja posamezne dejavnosti in dohodkov na kmetiji se postavi tudi vprašanje opredelitve kmetije oz. kmečkega gospodarstva. Podobno kot ni enotno urejena definicija in opredelitev kmetije, tudi ni enotno urejena opredelitev dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Dopolnilna dejavnost na kmetiji je po »Zakonu o kmetijstvu« (Uradni list RS, št. 45/08, 57/12, 90/12, 26/14, 32/15) s kmetijstvom oz. gozdarstvom povezana dejavnost, ki kmetiji omogoča boljšo rabo njenih proizvodnih zmogljivosti in delovne moči kmetije ter pridobivanje dodatnega dohodka na kmetiji. »Zakon o kmetijstvu« določa najvišji možni letni dohodek iz dopolnilne dejavnosti – oz. iz vseh registriranih dopolnilnih dejavnosti – na polnoletnega člana kmetije, ki ne sme preseči treh povprečnih letnih plač zaposlenega v Sloveniji v preteklem letu, pri čemer so izjema območja z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost, kjer je omejitev pet povprečnih letnih plač zaposlenega v Sloveniji. V praksi je takšna opredelitev precej ohlapna, da definira in zajame kompleksna vprašanja, ki so povezana z motivi in aktivnostmi dopolnilnih dejavnosti na kmetiji.

Opredelitev dopolnilnih dejavnosti na kmetiji tudi ni enotno urejena med državami EU-28 glede obsega, pogojev in integriranja dohodkov, opravljanja dopolnilnih dejavnosti na kmetiji in diverzifikacije dohodka ter razmejitve med kmetijsko dejavnostjo, dopolnilno in drugo podjetniško dejavnostjo na kmečkem gospodarstvu in na podežlju. Gre za dejavnosti in subjekte, ki so registrirani kot dopolnilna dejavnost na kmetiji, in subjekte, ki so registrirani kot gospodarske družbe, ki vključujejo razne vrste podjetij in samostojnih podjetnikov. Razmejitev med kmetijsko dejavnostjo in dopolnilno dejavnostjo je pomembna s pravno-organizacijskega in z ekonomskega vidika z možnimi vzroki in posledicami ter učinki za razvoj števila kmetij, ki se ukvarjajo z dopolnilno dejavnostjo, in najpogostejših

tipov ter obsegov posameznih dopolnilnih dejavnosti. Sam razvoj je lahko povezan z obdavčitvijo in obremenitvijo s prispevki za socialno varstvo ter njihovim vplivom na dohodek iz dopolnilnih dejavnosti. Sam razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetiji je lahko povezan še z drugimi dejavniki, kot sta ciljno usmerjeno trženje in promocija, ki prispevajo k razvoju dopolnilnih dejavnosti na kmetijah z možnostjo diverzifikacije dohodkov od prodaje diverzificiranih in trgu zanimivih produktov ali storitev.

3. Strukturne spremembe na kmetijskih gospodarstvih, v kmetijstvu in na podeželju

Kmetijska gospodarstva, kmetijstvo in podeželska gospodarstva doživljajo občutne strukturne spremembe, ki se kažejo v spremenjeni uporabi dejavnikov kmetijske proizvodnje z manj dela in več kapitala ter v spremenjeni strukturi proizvodov in storitev. V preteklosti so na strukturne spremembe v kmetijstvu pomembno vplivale kmetijsko-zemljiške reforme, ki so bile povezane s političnimi in institucionalnimi spremembami; na primer, v letih po drugi svetovni vojni in v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja na današnjem ozemlju Slovenije. Na družinskih kmetijah je bila posebej močna družinska povezanost med lastništvom in obdelavo zemlje. Hkrati so v času socializma obstajale institucionalne omejitve glede velikosti družinske kmetije.

Najnovejše strukturne spremembe na kmečkih gospodarstvih in v kmetijstvu so povezane z razvojem trga zemlje in trgov zakupa zemlje, kar vodi do pomembnega razlikovanja med lastništvom in obdelavo zemlje na družinskih kmetijah. Prevzemi kmetij v opuščanju obdelave in zakup obdelave zemlje s strani mlajših, vitalnejših kmetij so postali pomembna značilnost najnovejših strukturnih sprememb v kmetijstvu in na kmetijskih gospodarstvih. Opuščanje kmetovanja je poleg izstopanja iz kmetovanja zaradi demografskih razlogov (starost in smrtnost) povezano tudi z novo strukturo zaposlenosti na kmečkem in drugem podeželskem gospodarstvu v nekmetijskih dejavnostih in s povečano zaposlenostjo v različnih dejavnostih izven kmetije. Različne vrste zaposlenosti vodijo do različnih novih virov dohodkov, povezanih z razvojem novih dejavnosti na podeželju, ki ustvarjajo nove vrste dohodkov za kmečka in druga podeželska gospodarstva.

Strukturne spremembe v kmetijstvu in spremembe v velikostni strukturi kmetij se lahko merijo na različne načine. V preteklosti je bila to zlasti velikost kmetijske zemlje ali pa obdelovalne kmetijske površine, ki jo

kmetija ima v lasti ali pa jo obdeluje. V primeru kmetij, usmerjenih v živinorejo, je lahko pomembna tudi velikost črede, ki je običajno izražena v enotah živali ali pa v posameznih vrstah rejenih živali. V novejšem času se velikost kmetije pogosto izraža v ekonomski velikosti oz. v enotah evropske velikosti (angl. European Size Unit, ESU, pri čemer en ESU predstavlja 1.200 evrov standardne bruto marže, angl. Standard Gross Margin, SGM). Mogoči so še drugačni načini merjenja velikosti kmetij, na primer glede na število zaposlenih ali pa glede velikosti kapitala, ki ga uporablja kmetijsko gospodarstvo.

4. Kmetijska proizvodnja in spreminjanje števila kmetijskih gospodarstev

Velikost kmetijske proizvodnje v posamezni državi je poleg same razvitosti kmetijstva in konkurenčnih prednosti države za kmetijsko proizvodnjo odvisna od velikosti države. Med državami EU-28 je bil standardni proizvod velikosti vrednosti kmetijske proizvodnje v letu 2013 največji v Franciji (56,9 milijarde evrov), sledijo Nemčija (46,3 milijarde evrov), Italija (43,8 milijarde evrov), Španija (36,0 milijard evrov), Velika Britanija (21,9 milijard evrov), Poljska (21,8 milijarde evrov), Nizozemska (20,5 milijarde evrov) in Romunija (12,0 milijard evrov). Slovenski standardni proizvod kmetijstva znaša nekaj več kot eno milijardo evrov in se uvršča na 23. mesto, pred Estonijo, Ciprom, Latvijo, Luksemburgom in Malto (Eurostat 2017).

Tabela 4.1: Število kmetijskih gospodarstev v Sloveniji

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Kmetijska gospodarstva	86.467	77.149	77.175	75.340	74.646	72.377	69.902
Kmetijska podjetja	131	112	133	131	221	201	231
Družinske kmetije	86.336	77.037	77.042	75.209	74.425	72.176	69.671

Vir: SURS 2017.

Med državami EU-28 obstajajo razlike v spreminjanju števila kmetijskih gospodarstev. V letu 2013 je bilo v državah EU-28 10,84 milijona kmetij. Od tega jih je bilo največ v Romuniji (3,63 milijona), na Poljskem (1,43 milijona) in v Italiji (1,1 milijona) (Eurostat 2017). V Sloveniji jih je bilo 72.400. Iz tabele 4.1 je razvidno, da se je število kmetijskih gospodarstev

v Sloveniji od leta 2000 do leta 2016 zmanjšalo zaradi zmanjšanja števila družinskih kmetij, medtem ko se je manjše število kmetijskih podjetij po vstopu Slovenije v Evropsko unijo po letu 2004 povečalo.

Če so bile strukturne spremembe na kmetijskih gospodarstvih po vstopu Slovenije v Evropsko unijo občutnejše v vzhodni kot pa v zahodni slovenski kohezijski regiji, so v najnovejših letih opazne strukturne spremembe tudi v zahodni kohezijski regiji (tabela 4.2). To velja tako za zmanjševanje števila kmetijskih gospodarstev kot tudi za zmanjševanje kmetijskih zemljišč v uporabi, ki so se v zadnjih letih povečale v vzhodni Sloveniji in zmanjšale v zahodni Sloveniji. Ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev je precej večja v vzhodni kot pa v zahodni kohezijski regiji. Podobno velja za polnovredne delovne moči (PDM), ki se ciklično spreminjajo s tendenco zmanjševanja, kar velja tako za vzhodno kot za zahodno kohezijsko regijo.

Tabela 4.2: Kmetijska gospodarstva po kohezijskih regijah v Sloveniji

	Slovenija	Vzhodna Slovenija	Zahodna Slovenija
2007			
Število kmetijskih gospodarstev	75.340	53.657	21.683
Ekonomska velikost (SGM v ESU)	447.743	331.356	116.387
Polnovredne delovne moči, PDM	83.950	59.842	24.108
Kmetijska zemljišča v uporabi, ha	488.774	340.014	148.761
2010			
Število kmetijskih gospodarstev	74.646	52.647	21.999
Polnovredne delovne moči, PDM	77.012	54.781	22.231
Kmetijska zemljišča v uporabi, ha	474.432	337.389	137.043
2013			
Število kmetijskih gospodarstev	72.377	50.580	21.798
Polnovredne delovne moči, PDM	82.746	58.963	23.783
Kmetijska zemljišča v uporabi, ha	477.023	336.508	140.515
2016			
Število kmetijskih gospodarstev	69.902	49.448	20.454
Polnovredne delovne moči, PDM	79.967	57.295	22.673
Kmetijska zemljišča v uporabi, ha	479.589	342.895	136.694

Vir: SURS 2017.

5. Povprečna velikost in struktura kmetijskih gospodarstev

Strukturne spremembe v kmetijstvu v splošnem potekajo v smeri zmanjševanja števila kmetij in povečevanja njihove povprečne velikosti, pogosto merjeno kot velikost kmetijskih površin na kmetijsko gospodarstvo. V letu 2013 je povprečna velikost kmetij po velikosti kmetijskih površin v državah EU-28 znašala 16,1 ha. Največje kmetije po površini obdelovalnih/kmetijskih površin so na Češkem (133 ha), v Veliki Britaniji (92,3 ha), na Slovaškem (80,7 ha), na Danskem (67,5 ha), v Luksemburgu (63 ha), v Franciji (58,7 ha), v Nemčiji (58,6 ha) in v Estoniji (49,9 ha). V Sloveniji je bila povprečna velikost 6,7 ha, kar je daleč pod povprečjem za EU-28 in Slovenijo uvršča na 25. mesto. Manjša povprečna velikost kmetij je na Cipru (3,1 ha), Malti (1,2 ha) in v Romuniji (3,6 ha) (Eurostat 2017).

Razlike v velikosti kmetij so tudi znotraj posameznih držav po regijah, posebej pri večjih državah z določenimi razlikami v zgodovinsko-institucionalnem razvoju, kot to na primer velja med nekdanjo vzhodno in zahodno Nemčijo, saj je povprečna velikost kmetij glede na število hektarjev kmetijske zemlje v uporabi na kmetijo na območju nekdanje vzhodne Nemčije precej večja kot v zahodni Nemčiji. Različna povprečna velikost kmetij je lahko povezana tudi z različno organizacijsko obliko kmetij, kjer praviloma velja, da so družinske kmetije v zahodni Nemčiji v povprečju precej manjše velikosti kot korporativna podjetja, ki so pomembno zastopana v kmetijski strukturi na ozemlju nekdanje vzhodne Nemčije.

Poleg same povprečne fizične in ekonomske velikosti kmetij je pomembna porazdelitev v velikostni strukturi kmetij. Glede na fizično velikost kmetij v primeru kmetijske zemlje spada Slovenija v skupino držav z velikim deležem kmetij, ki so manjše od 5 ha kmetijske zemlje v uporabi, in z relativno majhnim deležem kmetij z več kot 100 ha kmetijske zemlje v uporabi. Gre za t. i. bimodalno velikostno strukturo kmetij, ki je podobna tudi v nekaterih drugih tranzicijskih srednje- in vzhodnoevropskih državah (Bolgarija, Hrvaška, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Romunija in Slovaška) in v mediteranskih državah (Grčija, Ciper, Malta, Portugalska ter delno Italija in Španija). V nekaterih mediteranskih državah so zato posebej razvite različne oblike združenja proizvajalcev in zadruga, s pomočjo katerih poskušajo odpraviti pomanjkljivosti majhnosti kmetij in povečati ekonomije obsega, ki jih pogosto zahtevajo vertikalno povezani ponudbeni kanali, ki so pod posebno močnim vplivom velikih trgovskih verig.

Tabela 4.3: Število kmetijskih gospodarstev in površina kmetijske zemlje v uporabi po velikostnih razredih v Sloveniji

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Število kmetijskih gospodarstev							
SKUPAJ	86.467	77.149	77.175	75.340	74.646	72.377	69.902
brez KZU	44	23	34	43	191	100	83
več kot 0 do pod 0,5 ha	3.307	2.198	2.682	2.956	3.969	2.475	2.888
0,5 do pod 1 ha	4.692	3.177	3.049	4.011	4.061	3.970	2.708
1 do pod 2 ha	14.999	11.894	12.210	11.617	12.372	12.109	11.904
2 do pod 3 ha	12.256	10.326	10.996	10.496	10.201	10.551	10.485
3 do pod 5 ha	18.130	16.777	16.868	15354	14.934	14.579	13.851
5 do pod 10 ha	22.058	20.633	19.775	19.143	17.530	17.207	16.174
10 do pod 15 ha	6.928	7.049	6.386	5.897	5.784	5.489	5.415
15 do pod 20 ha	2.237	2.646	2.433	2.652	2.316	2.393	2.507
20 do pod 30 ha	1.264	1.648	1.709	1.895	1.916	1.956	2.100
30 do pod 50 ha	377	555	723	888	920	1.043	1.195
50 do pod 100 ha	101	149	210	290	358	394	480
100 ha ali več	74	75	101	98	94	112	113
Površina (ha)							
SKUPAJ	485.879	486.473	485.432	488.774	474.432	477.023	479.589
brez KZU	0	0	0	0	0	0	0
več kot 0 do pod 0,5 ha	1023	684	782	801	1136	679	776
0,5 do pod 1 ha	3.444	2.365	2.255	2.986	2.925	2.864	1.954
1 do pod 2 ha	21.932	17.690	17.746	16.970	17.989	17.456	17.054
2 do pod 3 ha	30.237	25.403	26.921	25.769	24.985	25.889	25.643
3 do pod 5 ha	70.875	65.713	66.151	60.145	58.127	56.284	52.891
5 do pod 10 ha	155.278	145.170	139.239	134.180	122.842	120.317	113.081
10 do pod 15 ha	82.872	85.031	76.638	71.078	69.650	66.154	64.634
15 do pod 20 ha	38.191	45.230	41.504	45.387	39.841	40.850	42.864
20 do pod 30 ha	29.927	39.233	40.452	45.228	45.939	47.318	50.454
30 do pod 50 ha	13.805	20.660	26.345	32.945	34.250	38.955	45.169
50 do pod 100 ha	6.361	9.647	13.841	19.266	23.978	26.339	31.710
100 ha ali več	31.933	29.647	33.558	34.021	32.772	33.919	33.359

Vir: SURS 2017.

Tabela 4.3 potrjuje zmanjšanje števila kmetijskih gospodarstev v Sloveniji in spremembe v velikostni strukturi kmetijske površine v uporabi na kmetijsko gospodarstvo. Zmanjšano število je opazno za majhna kmetijska gospodarstva (brez kmetijske zemlje in v velikosti do treh hektarjev) in posebej za srednje velika kmetijska gospodarstva med 3 in 10 ha kmetijske zemlje v uporabi ter tudi med 10 in 15 ha površine kmetijske zemlje v uporabi. Povečanje števila je opazno za kmetijska gospodarstva, ki so večja od 15 ha kmetijske površine v uporabi.

Spremembe so še opaznejše v površinah kmetijske zemlje v uporabi, ki jo obdeluje posamezna velikostna struktura kmetijskih gospodarstev. Zmanjšanje kmetijskih površin v uporabi je za kmetijska gospodarstva v velikosti do vključno 15 ha in povečanje velja za velikostne skupine nad 15 ha. Posebej viden je upad kmetijskih površin v uporabi za srednje velikostne razrede kmetijskih gospodarstev med 3 in 10 ha kakor tudi za velikosti do 15 ha kmetijske zemlje v uporabi na kmetijsko gospodarstvo. Največji porast kmetijskih površin v uporabi je za velikostne razrede kmetijskih gospodarstev med 20 in 100 ha, kakor tudi med 15 in 20 ha in delno nad 100 ha.

Po ekonomski velikosti se število kmetijskih gospodarstev v Sloveniji zmanjšuje zaradi zmanjševanja števila kmetijskih gospodarstev, ki so manjša od 4.000 evrov (tabela 4.4). Na drugi strani se število kmetijskih gospodarstev posebej povečuje za velikostni razred nad 25.000 evrov. Z izjemo dveh najmanjših velikostnih razredov manj kot 4.000 evrov se ekonomska velikost kmetijskih gospodarstev povečuje. Nadalje se – z izjemo kmetijskih gospodarstev, večjih od 50.000 evrov – kmetijska zemljišča v uporabi zmanjšujejo. Poleg opuščanja obdelave in zaraščanja kmetijskih zemljišč so lahko razlogi za zmanjševanje kmetijskih zemljišč v uporabi tudi drugi, na primer širjenje mest in vasi na nekdanja kmetijska zemljišča, izgradnja cestne (na primer avtocestni križ) in druge infrastrukture. Podobno kot pri kmetijskih zemljiščih v uporabi se – z izjemo kmetijskih gospodarstev, večjih od 50.000 evrov – število glav velike živine zmanjšuje.

Zmanjševanje PDM na kmetijskih gospodarstvih ni linearno. Med letoma 2007 in 2010 je opazno zmanjšanje PDM za ekonomske velikostne razrede kmetijskih gospodarstev do 25.000 evrov. Med letoma 2010 in 2013 je – z izjemo ekonomskih velikostnih razredov do 4.000 evrov in delno za velikostni razred med 8.000 in 15.000 evrov – za druge ekonomske ve-

likostne razrede opazno povečanje PDM na kmetijskih gospodarstvih v Sloveniji.

Tabela 4.4: Kmetijska gospodarstva po ekonomskih razredih velikosti

Velikostni razred ekonomske velikosti	Število kmetijskih gospodarstev	Ekonomska velikost (v 1.000 EUR)	Kmetijska zemljišča v uporabi (v ha)	Število glav velike živine (GVŽ)	Polnovredne delovne moči (PDM)
2007					
Skupaj	75.340	884.996	488.774	433.382	83.950
manj kot 2.000 EUR	16.969	20.279	27.704	5.706	9.397
od 2.000 do manj kot 4.000 EUR	16.851	48.903	51.220	22.268	13.785
od 4.000 do manj kot 8.000 EUR	18.447	105.721	94.141	60.715	20.480
od 8.000 do manj kot 15.000 EUR	11.051	119.612	85.811	72.987	15.383
od 15.000 do manj kot 25.000 EUR	5.366	102.859	61.964	59.866	9.088
od 25.000 do manj kot 50.000 EUR	4.296	149.911	73.064	84.284	8.182
od 50.000 do manj kot 100.000 EUR	1.634	109.404	46.909	59.230	3.854
100.000 EUR ali več	724	228.306	47.961	68.328	3.783
2010					
Skupaj	74.646	913.194	474.432	421.553	77.012
manj kot 2.000 EUR	15.691	18.970	22.942	5.112	7.404
od 2.000 do manj kot 4.000 EUR	17.650	51.757	49.103	21.538	12.753
od 4.000 do manj kot 8.000 EUR	18.120	103.055	85.235	55.140	17.593
od 8.000 do manj kot 15.000 EUR	10.648	114.507	80.072	66.241	13.193
od 15.000 do manj kot 25.000 EUR	4.996	96.202	53.654	51.188	7.634

Velikostni razred ekonomske velikosti	Število kmetijskih gospodarstev	Ekonomska velikost (v 1.000 EUR)	Kmetijska zemljišča v uporabi (v ha)	Število glav velike živine (GVŽ)	Polnovredne delovne moči (PDM)
od 25.000 do manj kot 50.000 EUR	4463	156.163	68.502	76.792	8.337
od 50.000 do manj kot 100.000 EUR	2.170	147.273	54.852	70.410	4.957
100.000 EUR ali več	908	225.267	60.071	75.131	5.143
2013					
Skupaj	72.377	1.009.230	477.023	399.349	82.746
manj kot 2.000 EUR	12.202	15.125	16.771	3.371	6.136
od 2.000 do manj kot 4.000 EUR	15.372	44.778	37.177	14.060	11.959
od 4.000 do manj kot 8.000 EUR	19.284	111.052	81.659	48.531	21.153
od 8.000 do manj kot 15.000 EUR	11.434	124.360	80.731	586.93	15.341
od 15.000 do manj kot 25.000 EUR	5.850	111.972	61.073	50.997	8.964
od 25.000 do manj kot 50.000 EUR	4.702	164.859	69.658	72.227	8.787
od 50.000 do manj kot 100.000 EUR	2.408	165.489	59.598	69.779	5.318
100.000 EUR ali več	1.126	271.595	70.355	81.691	5.087

Vir: SURS 2017.

6. Delovna sila v kmetijstvu

Za delovno silo v kmetijstvu so značilni migracijski tokovi znotraj nacionalnega gospodarstva (industrijske in storitvene dejavnosti), zaradi brezposelnosti in upokojevanja (Bojnc in Dries 2005) ter v tujino. Največ delovne sile, neposredno zaposlene na kmetijah, je na Poljskem (1,9 milijona letnih delovnih ekvivalentov) in v Romuniji (1,6 milijona letnih delovnih ekvivalentov) (Eurostat 2017). Obe omenjeni državi sta novi članici Evropske unije iz srednje in vzhodne Evrope. Med starimi članicami Evropske unije je število letnih delovnih ekvivalentov največje za Italijo (0,82 milijona),

Španijo (0,81 milijona), Francijo (0,72 milijona), Nemčijo (0,52 milijona) in Grčijo (0,46 milijona). Slovenija je z 82.500 letnih delovnih ekvivalentov na 18. mestu med državami EU-28. Z manj zaposlenimi v kmetijstvu so še Belgija, Danska, Estonija, Ciper, Latvija (za malenkost manj kot Slovenija), Luksemburg, Malta, Slovaška, Finska in Švedska. Ker so nekatere od teh držav po kmetijskih površinah v uporabi in po številu enot živine precej večje, to kaže, da je slovensko kmetijstvo relativno delovno intenzivnejše in glede na obstoječe strukturne in dane geografske pogoje manj produktivno. Zato ima večjo vlogo pri zaposlovanju v kmetijstvu in pri poseljenosti na podeželju.

Glede na velikost kmetij, organizacijsko obliko kmetije in na prevladujočo usmeritev v proizvodnji oz. tip kmetovanja se praviloma razlikuje tudi vrsta delovne sile, ki je angažirana pri delu v kmetijstvu. Več kot tri četrtine delovne sile v kmetijstvu v državah EU-28 predstavlja lastno delo družine na kmetiji. Temu sledi redna zaposlitev dela nedružinskih članov (več kot 15 %) in neredna zaposlitev nedružinskih članov (okrog 8 %) (Eurostat 2017). Ob Poljski je Slovenija na vrhu držav EU-28, kjer večino delovne sile v kmetijstvu predstavlja lastna delovna sile družine na kmetiji. Podobno velja tudi za druge države EU-28, ki imajo manjšo velikostno sestavo kmetij, na primer Hrvaška, Irska, Romunija, Malta in Grčija. Na drugi strani so države EU-28 z največjimi kmetijami oz. kmetijskimi podjetji in podobnimi organizacijami, ki v večji meri uporabljajo redno zaposleno nedružinsko delovno silo, na primer Češka, Slovaška, Francija in Estonija. Delež neredno zaposlene nedružinske delovne sile v nobeni od držav EU-28 ne presega 20 % in je med največjimi v Španiji, na Nizozemskem in v Italiji. Pomembno vlogo pri tem igrajo sezonska dela v času setve in žetve ter druga občasna priložnostna dela, ki so poznana tudi v slovenskem kmetijstvu.

V Sloveniji se vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, izražen v PDM, zmanjšuje zlasti zaradi zmanjševanja družinske delovne sile, in sicer gospodarjev-upraviteljev in drugih članov gospodinjstev, ki živijo na družinski kmetiji (tabela 4.5). Zmanjšujejo se tudi število redno zaposlenih v kmetijskih podjetjih in zadrugah ter strojne storitve na družinskih kmetijah. Ciklično tendenčno zmanjševanje je opazno za sezonsko in priložnostno delo na družinskih kmetijah. Povečano število, ki pa je med manjšimi v velikostni strukturi, je opazno za redno zaposlene na družinskih kmetijah, za sezonsko in priložnostno delo v kmetijskih podjetjih in zadrugah ter za strojne storitve v kmetijskih podjetjih in zadrugah.

Tabela 4.5: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih (v PDM) po izvoru delovne sile v Sloveniji

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Izvor delovne sile – skupaj	107.809	95.605	95.263	83.950	77.012	82.746	79.967
Družinska delovna sila – gospodar-upravitelj	44.690	38.763	40.912	36.816	34.645	38.866	36.609
Družinska delovna sila – drugi člani gospodinj- stev, ki živijo na družinski kmetiji	55.028	48.978	45.846	40.581	34.037	38.420	36.978
Redno zaposleni – na družinskih kmetijah	156	167	221	175	225	246	359
Redno zaposleni – v kmetijskih podjetjih in zadrugah	4.032	3.104	3.124	2.445	2.610	1.942	2.078
Sezonsko in priložnostno delo – na družinskih kmetijah	3.622	4.081	4.558	3.253	4.686	2.658	3.255
Sezonsko in priložnostno delo – v kmetijskih podjetjih in zadrugah	...	273	315	449	573	389	494
Strojne storitve – na družinskih kmetijah	281	233	277	222	227	210	177
Strojne storitve – v kmetij- skih podjetjih in zadrugah	...	6	10	9	10	15	17

Vir: SURS 2017.

Primerjava tabel 4.5 in 4.6 pokaže razlike v vložku dela na kmetijskih gospodarstvih, ki je izraženo v PDM in v številu oseb. Večje število oseb glede na PDM kaže na to, da je sodelujoče število oseb pri delih na kmetijskih gospodarstvih večje, kot če se delo izrazi v PDM, kar pomeni, da številni med njimi niso polno zaposleni v kmetijstvu in na kmetijskem gospodarstvu. Splošne tendence in struktura števila oseb glede vloženega dela na kmetijskih gospodarstvih (tabela 4.6) pa ostajajo podobne kot pri PDM (tabela 4.5). Večina vloženega dela na kmetijskih gospodarstvih v Sloveniji je družinska delovna sila, in sicer gospodar oz. upravitelj ter drugi člani gospodinjstev, ki živijo na družinski kmetiji. Delež družinske delovne sile (ene in druge) se zmanjšuje. Nova tendenca je porast redno zaposlenih na družinskih kmetijah in povečana pomembnost sezonskega ter priložnostnega dela v kmetijskih podjetjih in zadrugah. Na drugi strani pa se zmanjšuje število oseb, ki so redno zaposlene v kmetijskih podjetjih in zadrugah.

Tabela 4.6: Vložek dela na kmetijskih gospodarstvih v PDM po izvoru delovne sile (število oseb)

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Družinska delovna sila – gospodar-upravitelj	86.336	77.037	77.042	75.209	74.425	72.176	69.671
Družinska delovna sila – drugi člani gospodarstev, ki živijo na družinski kmetiji	166.192	130.706	126.975	122.286	130.820	125.822	123.498
Redno zaposleni – na družinskih kmetijah	197	268	283	247	352	354	544
Redno zaposleni – v kmetijskih podjetjih in zadrugah	4.058	3.234	3.271	2.853	2.896	2.279	2.322
Sezonsko in priložno delo – na družinskih kmetijah	-	-	-	-	-	-	-
Sezonsko in priložno delo – v kmetijskih podjetjih in zadrugah	...	998	1.195	1.664	2.698	2.987	3.036
Strojne storitve – na družinskih kmetijah	-	-	-	-	-	-	-
Strojne storitve – v kmetijskih podjetjih in zadrugah	-	-	-	-	-	-	-

Vir: SURS 2017.

Družinska delovna sila – gospodar-upravitelj in drugi družinski člani – se zmanjšuje po spolu in po dveh kohezijski regijah v Sloveniji (tabela 4.7). Povprečna starost gospodarja-upravitelja je na podobni ravni, ki je 57 let. Ta je podobna ali nekoliko nižja v vzhodni kot v zahodni slovenski kohezijski regiji. Povprečna starost moških gospodarjev-upraviteljev je nekoliko nižja kot žensk, kar velja za vzhodno in zahodno kohezijsko regijo. Drugi družinski člani so v povprečju mlajši kot gospodarji-upravitelji. Število drugih družinskih članov se je zmanjšalo in njihova povprečna starost se je zvišala, zlasti v zadnjih letih. Število drugih družinskih članov se je bolj zmanjšalo v vzhodni kot pa v zahodni kohezijski regiji. Povprečna starost drugih družinskih članov je podobna med vzhodno in zahodno kohezijsko regijo. Kljub povečanju povprečne starosti moških – drugih družinskih članov ostaja ta precej nižja kot pri ženskah, katerih povprečna starost se prav tako povišuje. Gibanja v povprečni starosti drugih družinskih članov so podobna za vzhodno in zahodno kohezijsko regijo. Razlike so v

Tabela 4.7: Delovno aktivni družinski člani na družinski kmetiji po spolu in kohezijski regiji v Sloveniji

	2000		2003		2005		2007		2010		2013		2016	
	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost
Gospodar-upravitelj														
Skupaj														
Slovenija	86.336	57	77.037	57	77.042	57	75.209	58	74.425	57	72.176	56	69.671	57
Vzhodna	61.625	56	54.699	57	54.830	57	53.578	58	52.508	57	50.447	56	49.292	57
Zahodna	24.711	58	22.338	58	22.212	58	21.631	59	21.917	58	21.730	56	20.379	58
Moški														
Slovenija	63.013	55	57.747	56	56.853	56	55.446	57	54.125	56	55.730	55	55.575	56
Vzhodna	43.658	55	39.878	56	39.016	56	38.169	56	36.880	56	37.476	55	38.530	56
Zahodna	19.355	57	17.869	57	17.837	57	17.277	58	17.245	57	18.253	56	17.045	57
Ženske														
Slovenija	23.323	60	19.290	61	20.189	61	19.763	61	20.300	60	16.447	58	14.096	59
Vzhodna	17.967	60	14.821	60	15.813	60	15.409	61	15.628	60	12.970	58	10.762	58
Zahodna	5.356	62	4.469	63	4.375	62	4.355	63	4.672	61	3.476	60	3.334	61

2000		2003		2005		2007		2010		2013		2016		
Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	Število	Starost	
Drugi družinski člani														
Skupaj														
Slovenija	-	-	130.706	43	126.976	42	12.2286	43	130.820	43	125.822	43	123.498	46
Vzhodna	-	-	93.183	42	89.634	42	86.899	43	91.881	42	88.574	43	86.909	46
Zahodna	-	-	37.523	43	37.341	43	35.387	43	38.939	43	37.248	44	36.589	46
Moški														
Slovenija	-	-	53.246	38	52.798	37	51.011	38	56.784	38	53.657	39	53.511	42
Vzhodna	-	-	38.663	38	38.029	37	36.501	38	40.282	38	38.495	39	38.021	42
Zahodna	-	-	14.583	36	14.770	36	14.510	37	16.502	38	15.162	38	1.5490	42
Ženske														
Slovenija	-	-	77.460	46	74.177	46	71.275	47	74.036	46	72.165	47	69.988	49
Vzhodna	-	-	54.521	46	51.606	46	50.398	47	51.599	46	50.079	46	48.889	49
Zahodna	-	-	22.940	47	22.572	47	20.877	47	22.437	47	22.086	47	21.099	50

Opomba: Število oseb in povprečna starost
Vir: SURS 2017.

gibanju števila drugih družinski članov. V vzhodni kohezijski regiji se je število moških zmanjšalo, medtem ko se je v zahodni kohezijski regiji povečalo. Število žensk kot drugih družinskih članov se je zmanjšalo v vzhodni in zahodni kohezijski regiji.

7. Spreminjanje kmetijskih zemljišč v uporabi

Celotna velikost kmetijske zemlje v uporabi je odvisna od velikosti države in njenih geografsko-klimatskih značilnosti. Med državami EU-28 je največ zemlje v uporabi v Franciji (27,7 milijona ha), v Španiji (23,3 milijona ha), v Veliki Britaniji (17,1 milijona ha), v Nemčiji (16,7 milijona ha), na Poljskem (14,4 milijona ha), v Romuniji (13,1 milijona ha) in v Italiji (12,1 milijona ha). Slovenija se uvršča na 25. mesto (Eurostat 2017). Za njo so le Luksemburg, Ciper in Malta.

Kot je razvidno iz tabele 4.8, se kmetijska zemljišča v uporabi v Sloveniji iz leta v leto spreminjajo s tendenco njihovega zmanjševanja. To velja tako za prevladujoče družinske kmetije kot tudi za kmetijska podjetja.

Tabela 4.8: Kmetijska zemljišča v uporabi v Sloveniji (v ha)

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Kmetijska gospodarstva	485.879	486.473	485.432	488.774	474.432	477.023	479.589
..Kmetijska podjetja	29.664	26.895	25.447	25.593	26.581	26.077	25.528
..Družinske kmetije	456.215	459.578	459.986	463.182	447.851	450.946	454.060

Vir: SURS 2017.

8. Spreminjanje števila živine in kmetijska gospodarstva z živino

Med državami EU-28 je največ enot živine v Franciji (21,9 milijona), v Nemčiji (18,4 milijona), v Španiji (14,5 milijona), v Veliki Britaniji (13,3 milijona), v Italiji (9,4 milijona), na Poljskem (9,2 milijona), na Nizozemskem (6,6 milijona) in na Irskem (5,9 milijona). Slovenija je s 488 tisoč enotami živine na 23. mestu. Za njo so Estonija, Ciper, Luksemburg, Malta in z nekoliko manjšim številom živine kot Slovenija tudi Latvija (Eurostat 2017).

Podobno kot se je razrahljala tradicionalna povezanost med družinskim lastništvom kmetijske zemlje in njeno obdelavo z lastnim delom na

družinski kmetiji, se je zmanjšal tudi delež reje živine na družinskih kmetijah. V letu 2016 se je v Sloveniji z živinorejo ukvarjalo okrog 80 % kmetijskih gospodarstev: okrog 54 % kmetijskih gospodarstev je redilo perutnino, 47 % govedo, 32 % prašiče, 9 % ovce, 8 % konje in 7 % koze. Zanimivo je, da se je število kmečkih gospodarstev s kravami zmanjšalo bolj – v letu 2016 je le nekaj več kot 35 % kmetijskih gospodarstev – kot to velja za govedo (SURs 2017).

Tabela 4.9: Število kmetijskih gospodarstev in število živine po kohezijskih regijah v Sloveniji

	Število kmetijskih gospodarstev				Število živali			
	2007	2010	2013	2016	2007	2010	2013	2016
Slovenija								
Število glav velike živine (GVŽ)	63.551	58.648	57.749	55.782	433.382	421.553	399.349	418.684
Govedo	40.842	36.119	34.087	32.805	472.363	472.333	462.066	486.014
Prašiči	31.690	26.441	23.700	22.649	544.405	382031	287498	273.359
Perutnina	39.786	36.240	36.657	37.840	5.364.220	4.900.990	4.858.025	6.222.661
Konji	5.081	5.948	6.029	5.766	19.623	22.673	21.832	194.53
Ovce	5.923	6.181	6.243	6.150	135.887	137.737	130.657	134.929
Koze	4.133	4.214	4.022	4.598	34.593	34.864	34.542	38.564
Vzhodna Slovenija								
Število glav velike živine (GVŽ)	46.133	42.570	41.307	40.550	310.017	295.773	277.048	294.535
Govedo	27.733	24.675	23.136	22.865	322.747	320.960	313.997	338.114
Prašiči	29.456	24.366	21.895	20.938	485.819	327.049	244.881	235.328
Perutnina	29.616	27.159	26.600	28.108	4.583.709	4.087.141	3.851.768	5.02.1597
Konji	3.354	3.875	3.960	3.508	12.680	14.530	13.974	11.482
Ovce	4.370	4.613	4.564	4.533	94.304	95.336	89.089	90.607
Koze	2.401	2.607	2.241	2.857	17.008	19.388	18.381	21.399

	Število kmetijskih gospodarstev				Število živali			
	2007	2010	2013	2016	2007	2010	2013	2016
Zahodna Slovenija								
Število glav velike živine (GVŽ)	17.418	16.078	16.442	15.232	123.366	125.779	122.301	124.150
Govedo	13.109	11.444	10.952	9.940	149.615	151.373	148.069	147.900
Prašiči	2.234	2.075	1.804	1.711	58.586	54.982	42.617	38.030
Perutnina	10.170	9.081	10.057	9.732	780.511	813.849	1.006.257	1.201.064
Konji	1.727	2.073	2.069	2.258	6.943	8.143	7.858	7.971
Ovce	1.553	1.568	1.679	1.616	41.583	42.401	41.567	44.322
Koze	1.732	1.607	1.781	1.741	17.585	15.476	16.161	17.165

Vir: SURS 2017.

Medtem ko se število kmetijskih gospodarstev in število glav velike živine zmanjšuje, obstajajo razlike v spreminjanju strukture živine (tabela 4.9). Padec števila kmetijskih gospodarstev in števila živine je zlasti opazen pri prašičih, pri kozah pa je opazen porast. Pri govedu in perutnini se je zmanjšalo število gospodarstev in povečalo število živali. Pri konjih in ovcah se je povečalo število gospodarstev in delno zmanjšalo število živali. Večji del slovenske živinoreje je v vzhodni kohezijski regiji v Sloveniji, kjer so smeri razvoja števila kmetijskih gospodarstev in števila živali dokaj podobne strukturi in gibanjem, ki veljajo za celotno Slovenijo. Z manjšimi izjemami so strukture živali in njihove tendence podobne tudi v slovenski zahodni kohezijski regiji. Med izjemami v tej regiji je zmanjšanje števila goveda in povečanje števila konj in ovc.

Posebej zanimiv je primer števila krav molznic in njihovega števila na kmečko gospodarstvo. Krave molznice so imele včasih na slovenskih družinskih kmetijah pomembno vlogo kot vir doma pridelane hrane za kmečko gospodarstvo (mleko in pozneje meso telet oz. goveda), kot vir denarnega dohodka od prodaje mleka in goveda prek tržnih kanalov ter kot pomoč pri določenih fizičnih delih na kmetiji. Če je v preteklosti veljalo pravilo, da ima slovenska družinska kmetija vsaj eno kravo za prehrano z mlekom in morebitno pomoč pri delu, kot je bilo na primer oranje pred uvedbo traktorjev in sodobne kmetijske mehanizacije, je sodoben razvoj šel v smeri, da je večina kmetijskih gospodarstev opustila rejo krav molznic in lastno proizvodnjo mleka. Na primer, v letu 2000 je imelo krave molznice 28.588 kmečkih gospodarstev, medtem ko jih je bilo v letu 2016

le še 9.572 (tabela 4.10). Največji upad kmečkih gospodarstev pri reji krav molznic je za manjše črede, posebno z eno do dvema kravama, sledijo črede s tremi do štirimi kravami, s petimi do devetimi kravami in z desetimi do štirinajstimi kravami. Število kmečkih gospodarstev s petnajstimi ali več kravami pa se je povečalo. To kaže na občutne strukturne spremembe v tradicionalni kmečki ekonomiji, ki je bila ne glede na velikost kmetije močno vezana na pridelavo mleka. Zaradi uvedbe zahtevnejših in zaostrenejših standardov kakovosti pri odkupu in prodaji mleka ter mlečnih izdelkih je postala reja mleka na manjših kmetijah nekonkurenčna, kar je posledično vodilo v opuščanje reje krav molznic na manjših kmetijah in v občutno zmanjšanje števila kmetijskih gospodarstev s kravami molznicami. Na drugi strani pa je bilo opazno povečanje koncentracije z večjim številom krav molznic na manjšem številu kmečkih gospodarstev, njihova specializacija in komercializacija v mlečno proizvodnjo na večjih kmetijah. Prelom med zmanjševanjem in povečevanjem števila gospodarstev pri reji krav molznic nastopi pri 15 kravah, kar vodi do popolnoma nove strukture v reji krav molznic in prodaji mleka s slovenskih kmetij.

Tabela 4.10: Število kmetijskih gospodarstev in velikostni razredi števila krav molznic v Sloveniji

Velikostni razred krav molznic	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
SKUPAJ	28.588	17.189	19.711	19.196	10.953	9.770	9.572
1– 2	12.970	4.759	7.927	8.044	3.454	3.037	2.842
3–4	5.906	3.361	3.457	3.535	1.298	1.028	1.144
5–9	5.973	4.709	4.256	3.702	2.412	2.103	1.754
10–14	2.187	2.170	1.803	1.772	1.454	1.323	1.277
15–19	822	1.015	926	908	891	848	970
20–29	520	789	867	759	822	757	810
30–49	161	293	354	365	450	463	512
50–99	37	83	108	104	159	189	228
100 in več	12	11	13	8	13	22	35

Vir: SURS 2017.

9. Pretežni namen kmetijske pridelave na družinskih kmetijah

Zelo opazna je sprememba v pretežnem namenu kmetijske pridelave družinskih kmetij v Sloveniji z »za lastno porabo« na »za prodajo« (tabela 4.11). Čeprav velik delež manjših družinskih kmetij v večji meri prideluje za lastno porabo, večje kmetije, ki uporabljajo večino kmetijskih zemljišč, pridelujejo za prodajo. To spet potrjuje strukturne spremembe znotraj družinskih kmetij, katerih število se zmanjšuje, vendar se hkrati povečuje število družinskih kmetij, ki v pretežni meri pridelujejo za prodajo na trgu. Zaradi vse večje komercializacije družinskih kmetij je prodaja za trg s treh četrtin kmetijskih zemljišč v uporabi v Sloveniji.

Tabela 4.11: Pretežni namen kmetijske pridelave družinskih kmetij v Sloveniji

	2005	2007	2010	2013	2016
Število kmetijskih gospodarstev					
Za lastno porabo	52.767	45.574	44.426	42.976	40.149
Za prodajo	24.274	29.635	29.999	29.200	29.523
Kmetijska zemljišča v uporabi (ha)					
Za lastno porabo	207.106	158.257	127.564	127.822	115.819
Za prodajo	252.880	304.925	320.286	323.124	338.242

Vir: SURS 2017.

10. Integriranje dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji

Integriranje dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji je močno povezano in odvisno od prodaje kmetijskih proizvodov s kmetije, od zaposlitev v nekmetijskih dejavnostih in od subvencij, ki so povečevale neto dohodek kmetije. Slovenija se poleg Luksemburga, Češke, Finske in Švedske uvršča med države z največjimi subvencijami v neto dohodku kmetije, ki presega 150 % neto dohodka kmetije (OECD 2016).

Slovenske družinske kmetije, ki so relativno majhne, so v povprečju visoko subvencionirane. Bojnec in Latruffe (2013) sta ugotovila, da je bila pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in po njem tehnična učinkovitost slovenskih kmetij pozitivno povezana z velikostjo kmetije. Majhne kmetije so tehnično manj učinkovite, so pa bolj alokativno učinkovite in dobičkonosne. Obstoj majhnih kmetij bi lahko bil povezan s subvencijami, ki

so negativno povezane s tehnično učinkovitostjo, toda pozitivno z njihovo dobičkonosnostjo. Zmanjšanje števila srednjih kmetij po vstopu Slovenije v Evropsko unijo bi lahko pojasnili z dejstvom, da srednje kmetije vključujejo vse pomanjkljivosti glede obnašanja: so premajhne, da bi bile ekonomsko učinkovite, toda prevelike, da bi bile dobičkonosne.

Družinske kmetije še zmeraj v večji meri delujejo z zaposlovanjem lastne delovne sile, medtem ko podjetja in korporacije v glavnem delujejo na zaposlovanju delovne sile izven kmetije oz. korporativnega podjetja. Čeprav so tako družinske kmetije kot korporacije močno odvisne od subvencij, večji delež subvencij konča v velikih družinskih kmetijah in predvsem v velikih korporacijah, ki imajo poleg večjega deleža kmetijske zemlje v uporabi in večjega števila živine, na kar so vezana direktna plačila, tudi večje človeške in druge vire ter znanja, da se uspešno prijavijo in pridobijo javna sredstva oz. različne možne subvencije.

11. Statistično spremljanje integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji

Za statistična spremljanja integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomija je pomembna EU-tipologija kmečkega gospodarstva, ki jo uporablja uradna statistika za tekoče statistične podatke, popise kmečkih gospodarstev (angl. Farm Structure Survey, FSS) in za spremljanje računovodskih podatkov za vzorec kmetij (angl. Farm Accountancy Data Network – FADN). Kljub neenotnim teoretičnim pogledom in posameznim nerešenim vsebinskim vprašanjem glede integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji je za potrebe statističnih spremljanj definirano kmečko gospodarstvo ali tipologija kmetije kot enotna klasifikacija kmečkih gospodarstev v Evropski uniji (Eurostat 2017). EU-tipologija za FADN-podatke in statistične podatke vključuje klasifikacijsko spremenljivko druge pridobitne dejavnosti (angl. *other gainful activities*, OGA), ki so direktno povezane s kmečkim gospodarstvom.

FSS pluriaktivnost opredeljuje kot koncept, ki se nanaša na gospodarja-upravitelja kmetije z obstojem dopolnilne dejavnosti na kmetiji, ki ni dejavnost, povezana z delom v kmetijstvu, ki se izvaja za plačila, kot so zunanja zaposlitev in ustanovitve turističnih dejavnosti. Leta 2005 je bilo 36 % gospodarjev-upravljalcev družinskih kmetij v državah EU-27 vključenih v pluriaktivnost, kar je bolj posebnost malih kmetij (Barthomeuf 2008; Eurostat 2017).

Tabela 4.12: Število družinskih kmetij z dopolnilno dejavnostjo na družinskih kmetijah

	2000	2003	2005	2007	2010	2013	2016
Dopolnilne dejavnosti – skupaj	3.987	2.867	3.146	3.116	12.517	11.676	12.486
Predelava mesa	221	101	189	68	155	337	257
Predelava mleka	247	115	185	129	242	241	264
Predelava sadja in zelenjave	394	354	390	525	502	342	403
Druge dejavnosti, povezane s predelavo hrane	172	104	200	219	1637	1135	623
Predelava lesa	699	508	449	398	513	520	415
Opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo za druge	750	905	796	689	310	262	243
Turizem na kmetijskem gospodarstvu	692	675	628	655	642	726	665
Domača obrt (ročno delo)	268	130	171	165	167	181	153
Ribogojstvo	75	13	13	z	28	61	20
Gozdarske storitve	200	98	300	360	173	239	153
Gozdarstvo in trgovina z lesom (prodaja lesnih izdelkov)	104	26	80	28	9078	8705	9809
Komunalne storitve (javne gospodarske službe)	330	149	297	491	328	391	626
Proizvodnja in trženje energije iz obnovljivih energetskega virov	...	38	79	58	78	96	167
Drugo	...	17	16	174	407	81	303

Vir: SURS 2017.

FSS diverzifikacijo dejavnosti kmetije opredeljuje kot koncept, povezan s kmetijskim gospodarstvom, z ustvarjanjem kakršnekoli pridobitne dejavnosti, ki ne zajema kmetijskega dela, temveč je neposredno povezana s kmetijskim gospodarstvom. Leta 2005 je bilo v državah EU-27 12 % kmetijskih gospodarstev ali kmetij, ki so se ukvarjale z diverzifikacijsko dejavnostjo kmetije, kar je odvisno od velikosti kmetijskega gospodarstva in vrste kmetovanja. Diverzifikacijska dejavnost je bolj razširjena na velikih kmetijah. Predelava kmetijskih proizvodov je najbolj razširjena dejavnost diverzifikacije, in sicer na 55,8 % kmetijskih gospodarstev v državah članicah EU-27, na primer v Italiji na 84,0 % kmetijskih gospodarstev in na Madžarskem na 62,7 % kmetijskih gospodarstev. Poleg tega je 7,1 % kmetijskih gospodarstev z diverzifikacijsko dejavnostjo v državah članicah EU-27 to razvijalo v turizmu, na primer v Avstriji 35 % kmetijskih gospo-

odarstev, na Švedskem 22,8 % kmetijskih gospodarstev in v Sloveniji 20,0 % kmetijskih gospodarstev (Barthomeuf 2008; Eurostat 2017).

V letu 2016 je bilo v Sloveniji 12.486 družinskih kmetij z dopolnilno ali drugo pridobitno dejavnostjo na družinskih kmetijah (tabela 4.12). Kljub zmanjševanju števila družinskih kmetij se je njihovo število z dopolnilno dejavnostjo v zadnjih letih precej povečalo. Največ družinskih kmetij z dopolnilno dejavnostjo je bilo vključenih v gozdarstvo oz. v prodajo lesnih proizvodov. Na slovenskih družinskih kmetijah so bile pomembne tudi druge dopolnilne dejavnosti, povezane s predelavo hrane, s turizmom na kmetijskem gospodarstvu, s predelavo lesa, s komunalnimi storitvami, s predelavo sadja in zelenjave, s predelavo mesa, s predelavo mleka, s kmetijskimi in gozdarskimi storitvami za druge, z obrtjo, s proizvodnjo obnovljive energije, z ribogojstvom in z drugimi pridobitnimi dejavnostmi na družinskih kmetijah.

12. Subvencije in državni transferji pri integriranju dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji

Reforme skupne kmetijske politike v Evropski uniji so spremenile vsebine in ukrepe kmetijskih subvencij, saj so neposredna plačila po površini ali na glavo živine nevezana na obseg proizvodnje. Državne subvencije so postale pomemben element prihodkov kmetij in kmetijskih gospodarstev v državah članicah Evropske unije (European Commission 2015). Na primer, v letu 2014 je bila odstotna ocena podpore pridelovalcev (angl. % *Producer Subsidy Equivalent*), ki predstavlja transferje politik za kmetijske proizvajalce, izražena kot delež bruto prejemkov kmetij, 18,1 % za države EU-28, 49,5 % za Japonsko in 60,2 % za Norveško (OECD 2016). Razvoj kmetijskih gospodarstev in kmetijstva ter raznolikost dohodkov kmetijskih gospodarstev sta pomembno povezana s subvencijami pri integriranju dohodkov kmečkih gospodarstev in s subvencijami za prestrukturiranje ter diverzifikacijo dejavnosti kmečkih gospodarstev in za naložbe v razvoj na podeželju.

Delež nekmetijskih dohodkov v celotnem dohodku kmečkih gospodarstev se je povečeval v razvitih državah in znaša okrog ali več kot 75 % na Švedskem in Finskem. Tudi v Veliki Britaniji, na Irskem in Danskem je delež večji kot 50 %. Približno toliko znaša tudi na Madžarskem konec 90. let prejšnjega stoletja (Eurostat 2017).

Kmetijske subvencije in subvencije za razvoj podeželja v Sloveniji predstavljajo približno enak delež celotnega prihodka kmetij kot tisti del, ki ga kmetijska gospodarstva dosežejo s prodajo kmetijskih proizvodov (Bojnec in Fertő 2017). Razvoj kmečkih gospodarstev in njihova življenjska raven sta tako pomembno odvisna od diverzifikacije dohodkov kmečkih gospodarstev, ki jih dosegajo z dohodki izven kmetijstva in subvencij, ki so povezane z reformami kmetijske politike in politike razvoja podeželja ter s strukturno-kohezijskimi sredstvi, namenjenimi za uravnoteženejši regionalni razvoj. Med dohodki izven kmetijske dejavnosti pa so predvsem pomembni nekmetijske dopolnilne dejavnosti na kmečkem gospodarstvu in nekmetijske zaposlitve ter s tem povezani dohodki na kmečkem gospodarstvu in izven njega. Subvencije naj bi v večji meri prispevale k pozitivnim eksternalijam oz. pozitivnim učinkom za družbo z večfunkcionalnostjo kmečkega gospodarstva in kmetijstva ter trajnostno naravnanim razvojem podeželja, in sicer z različnimi proizvodi in storitvami, povezanimi s kulturno krajino in zgodovinsko dediščino na vaseh ter na podeželju, z boljšo kakovostjo kmetijskega in življenjskega okolja (zemlja, zrak in voda), večjo urejenostjo in obdelanimi kmetijskimi površinami v podeželski pokrajini in z biodiverzitetjo. Dolgoročni trajnostni razvoj kmetijstva in podeželja se osredotoča na ekonomske, socialne in okoljske vidike dolgoročnega razvoja, pri čemer lahko vključuje še druge vidike trajnostnega upravljanja, na primer povezanost s kulturno-zgodovinskimi dogodki in z danostmi v podeželskem okolju, ki pa se lahko financirajo še iz drugih zasebnih in javnih virov.

Sklep

Iz prispevka izhaja pomanjkanje teoretičnih in strokovnih spoznanj pri raziskovanju integriranja dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji. Zaradi večje razpoložljivosti podatkov se to pogosto osredotoča na raziskovanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Zato so ključnega pomena opredelitev in definiranje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji ter učinki, ki so s tem povezani. Gre za interdisciplinarna raziskovalna vprašanja, ki so prepletena z ekonomijo, agrarno ekonomiko, s podjetništvom in z razvojem podeželja, pravno-organizacijskimi in drugimi interdisciplinarnimi vprašanji trajnostnega razvoja kmečkih gospodarstev in razvoja podeželja.

Predstavljene so hitre strukturne spremembe v kmetijstvu, na kmetijskih gospodarstvih in na podeželju v državah EU-28, med katere spada tudi Slovenija: upad števila kmetij oz. kmetijskih gospodarstev, po ob-

segu uporabljenih dejavnikov in po velikosti proizvodnje povečanje njihove povprečne velikosti, povečana specializacija in komercializacija proizvodnje ter hiter porast integriranja dohodkov kmečkih in tudi nekmečkih gospodarstev na podeželju. Znotraj držav EU-28 in med njimi soobstajajo razlike v strukturi kmetij. Razlike so med državami z notranjo dualnostjo s številnimi malimi in z nekaj velikimi kmetijami. Soobstoj teh razlik in njihova evolucija se lahko pojasni z njihovo različno ekonomsko, socialno in okoljsko vlogo ter učinki, ki jih različne strukture kmetij igrajo ne samo pri proizvodnji hrane, ampak tudi v ohranjanju kulturne krajine in naravnih virov, podeželskih skupnosti, kulture in tradicije v podeželski ekonomiji, kar naj bi se posebej spodbujalo s subvencijami za kmetijstvo in razvoj podeželja.

Prispevek je osredotočen na integriranje dohodkov v sodobni kmečki ekonomiji na podeželju s poudarkom na državah EU-28 in znotraj tega posebej na analizo ter mednarodne primerjave obstoječega stanja s Slovenijo. Diverzifikacija dohodkov kmečkih gospodarstev je odvisna od strukture kmetijske proizvodnje in s tem od prestrukturiranja znotraj kmetijske proizvodnje, drugih pridobitnih dejavnosti na kmečkem gospodarstvu in dohodkov od izvenkmetijske zaposlenosti v državi ter izven nje, ki so povezani z dnevnimi, občasnimi in stalnimi migracijami ter s tem povezanimi nakazili na kmečko gospodarstvo. Evidence o prilivih iz tujine so omejene in jih nismo posebej analizirali, kar je možnost za nadaljnje raziskovanje. V novejšem času to še posebno velja za vzhodno kohezijsko regijo v Sloveniji, kjer so številne dnevne migracije na delo zlasti na avstrijsko Štajersko.

Različne dopolnilne dejavnosti so v kmečkih gospodarstvih razvite kot lokalna ponudba proizvodov in storitev, v povezavi z nekmetijskimi podjetniškimi dejavnostmi izven kmečkega gospodarstva in pri zagotavljanju storitev trajnostnega razvoja podeželja. Vse pomembnejši vir dohodka kmečkih gospodarstev so vladni transferji z različnimi implikacijami za kmetije, kmetijstvo in gospodarstvo na podeželju. Integriranje dohodkov z nekmetijskimi dohodki in subvencijami lahko prispeva k ohranitvi kmetijstva in obdelovalnih površin na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko proizvodnjo ter k zmanjšanju odhajanja mladih s kmetij. Zmanjševanje števila kmetij in porast njihove povprečne velikosti s povečano specializacijo in komercializacijo kmetijske proizvodnje je mogoče pričakovati tudi v prihodnje. Če je bilo za slovenske družinske kmetije tipično, da je imelo vsako kmečko gospodarstvo vsaj eno ali dve kravi za hrano, pridelano na kmetiji, in za občasno uporabo za razna kmečka dela

na kmetiji, kot sta krajši prevozi in oranje, je vse bolj, zlasti v posameznih vaseh v ravninskem delu Slovenije, kjer so različne subvencije za mleko nižje, težko najti kmečko gospodarstvo, ki ima v hlevu krave, seveda ne več za delo na kmetiji, ampak za prodajo mleka in telet ter goveda. Nadaljnji razmah strukturnih sprememb in s tem povezanega integriranja dohodkov na kmečkih gospodarstvih je mogoče pričakovati od nadaljnjega razvoja na trgu najema zemlje, katerega pomen narašča in tako je razlika med lastništvom in obdelavo zemlje vse večja, kar je tudi tipično za nekatere stare članice Evropske unije, kot so Francija in države Beneluksa. Obstoj in nadaljnji razvoj kmečkih gospodarstev s kmetijsko proizvodnjo pa je vse bolj odvisen od subvencij, medtem ko so za poseljenost podeželja vse pomembnejša nekmečka gospodarstva, ki predvsem integrirajo dohodke iz nekmetijskih dejavnosti na podeželju in iz dela v mestih ter v tujini.

Ustrezna ureditev in učinkovito delovanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji je še zmeraj odprto vprašanje ekonomske in kmetijske politike. Gre za interdisciplinarno raziskovalno in strokovno praktično vprašanje s pravno-organizacijskega in ekonomskega vidika ter vprašanje agrarno-ekonomskih posledic za razvoj kmetij z dopolnilnimi dejavnostmi in za razvoj podeželja. Iz pravno-organizacijskega statusa dopolnilnih dejavnosti na kmetiji izhajajo tudi ekonomske posledice za dohodek kmetije, socialno varnost zaposlenih, razvoj podeželja in na davčnem področju. Dopolnilne dejavnosti na kmetiji se pogosto prepletajo in konkurirajo s podobnimi dejavnostmi drugih udeležencev na lokalnem trgu, in sicer s samostojnimi podjetniki in podjetji. Pogoji med različnimi subjekti, ki so registrirani kot dopolnilna dejavnost na kmetiji, in subjekti, ki so registrirani kot podjetja oz. gospodarske družbe in samostojni podjetniki, se lahko razlikujejo, kar lahko vpliva na konkurenco med njimi in s tem na razvoj podjetništva na podeželju, kot na primer turizem na kmetijah in turizem pri drugih ponudnikih turističnih storitev na podeželju. Ekonomski pogoji za poslovanje se zlasti razlikujejo zaradi različnih obdavčitev in obremenitev s prispevki za socialno varstvo dopolnilnih dejavnosti na kmetiji z enakimi dejavnostmi drugih udeležencev na lokalnem trgu, kot so samostojni podjetniki in podjetja.

V zadnjih letih se posebna pozornost posveča evidencam, ki bi prikazale dopolnilne dejavnosti in integriranje dohodkov kmečkih gospodarstev. Med te statistične podlage se lahko uvrstijo nacionalne in Eurostatove statistike za države EU-28, vključno s popisi kmečkih gospodarstev in podatki FADN. Za sam razvoj in integriranje dohodkov kmečkih in podeželskih

gospodarstev so pomembni spodbuden pravno-institucionalni okvir glede pogojev in mehanizmov upravljanja dejavnosti, odstranjevanje administrativnih težav in ureditev statusa dopolnilnih dejavnosti na kmetiji za njihov lažji razvoj ter nove vstopa v dejavnost in posledično s tem ustvarjanje novih delovnih mest ter dohodka na kmetijah in na podeželju. Pomembno pa je tudi ciljno usmerjeno trženje proizvodov in storitev dopolnilnih dejavnosti na kmetiji ter promocija za doseganje večje učinkovitosti dopolnilnih dejavnosti na kmetijah ter s tem posledično dolgoročneje in trajnostneje umerjeni razvoj dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. Dopolnilne dejavnosti na kmetijah so pomemben vir zaposlitev in dohodka za številne kmetije in s tem prispevajo k poseljenosti krajine ter trajnejšemu razvoju podeželja. V primeru novih naložbenih dejavnosti je lahko njihov razvoj pomembno povezan tudi s strukturno-kohezijskimi politikami in njihovimi naložbenimi ukrepi za bolj usklajen regionalni razvoj.

Literatura

- Barthomeuf, L.-T. 2008. *Other Gainful Activities: Pluriactivity and Farm Diversification in EU-27*. Brussels: European Commission – AGRI G2.
- Bojnec, Š. 2017. »Pluriactivity, Part-Time Farming, Farm Diversification, Integrated and Inclusive Rural Household Development in Contemporary Economics.« V *Integrated Peasant Economy in a Comparative Perspective: Alps, Scandinavia and Beyond*, uredili A. Panjek, J. Larsson in L. Mocarelli, 415–36. Koper: University of Primorska Press.
- Bojnec, Š., in L. Dries. 2005. »Causes of Changes in Agricultural Employment in Slovenia: Evidence from Micro-Data.« *Journal of Agricultural Economics* 56 (3): 399–416.
- Bojnec, Š., in I. Fertő. 2017. »The Impact of CAP Reform on Farm Household Income in Slovenia.« Prispevek na 15. European Association of Agricultural Economists Congress, Parma, 28. avgust–1. september 2017.
- Bojnec, Š., in L. Latruffe. 2013. »Farm Size, Agricultural Subsidies and Farm Performance in Slovenia.« *Land Use Policy* 32: 207–17.
- Bull, A., in P. Corner. 1993. *From Peasant to Entrepreneur: The Survival of the Family Farm in Italy*. Oxford: Berg.
- Campagne, P., G. Carreere in E. Valceschini. 1990. »Three Agricultural Regions of France: Three Types of Pluriactivity.« *Journal of Rural Studies* 6 (4): 415–22.

- Davis, B., P. Winters, G. Carletto, K. Covarrubias, E. J. Quinones, A. Zezza, K. Stamoulis, C. Azzarri in S. Digiuseppe. 2010. »A Cross-Country Comparison of Rural Income Generating Activities.« *World Development* 38 (1): 48–63.
- Ellis, F. 1998. »Household Strategies and Rural Livelihood Diversification.« *Journal of Development Studies* 35 (1): 1–38.
- Ellis, F. 2000. *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- European Commission. 2015. *EU Agriculture Spending: Focused on Results*. Brussels: European Commission – Agriculture and Rural Development. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/pdf/cap-spending-09-2015_en.pdf.
- Eurostat. 2017. Agriculture Database. Luxembourg: Eurostat. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>.
- Francks, P. 1995. »From Peasant to Entrepreneur in Italy and Japan.« *The Journal of Peasant Studies* 22 (4): 699–709.
- Graeb, B. E., M. J. Chappell, H. Wittman, S. Ledermann, R. Bezner Kerr in B. Gemmill-Herren. 2016. »The State of Family Farms in the World.« *World Development* 87: 1–15.
- Kinsella, J., S. Wilson, F. De Jong in H. Renting. 2000. »Pluriactivity as a Livelihood Strategy in Irish Farm Households and Its Role in Rural Development.« *Sociologia Ruralis* 40 (4): 481–96.
- Knific, K., in Š. Bojnec. 2015. »Agricultural Holdings in Hilly-Mountain Areas in Slovenia before and after the Accession to the European Union.« *Eastern European Countryside* 21 (1): 19–34.
- Krašovec, S., ur. 1982. *Part-Time Farmers and Their Adjustment to Pluriactivity: Proceedings of the Seminar on Mixed Households*, held on 21th–24th June 1981 at Ljubljana. Ljubljana: Slovenian Academy of Sciences and Arts.
- OECD. 2016. Producer and Consumer Support Estimates Database. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/producerandconsumersupportestimatesdatabase.htm>.
- Panjek, A., J. Larsson in L. Mocarelli, ur. 2017. *Integrated Peasant Economy in a Comparative Perspective: Alps, Scandinavia and Beyond*. Koper: University of Primorska Press.
- SURS. 2017. Statistični urad Republike Slovenije, portal SI-STAT. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, <http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp>.

van der Ploeg, J. D., in Y. Jingzhong. 2010. »Multiple Job Holding in Rural Villages and the Chinese Road to Development.« *The Journal of Peasant Studies* 37 (3): 513–30.

»Zakona o kmetijstvu.« *Uradni list RS*, št. 45/08, 57/12, 90/12, 26/14, 32/15).